БРАНИСЛАВ ОСТОЈИЋ

ЈЕДАН ПОГЛЕД НА ЊЕГОШЕВ ЈЕЗИК И ЊЕГОВ УДИО У ВУКОВОЈ РЕФОРМИ

1.

Његош је пратио дугу и тешку борбу Вука Караџића за народни језик и својим схватањима о језику био је за Вукову реформу не опредјељујући се јавно за њу, али подупирући је спонтано и снажно књижевним дјелом. У самосталном ходу, без декларисања ни за ни против, коначно је с невеликим бројем Вукових присталица и тријумфовао у тој борби. Уз Вука је, дакле, остао као један од „твораца" нашег књижевног језика.

И не само то.

Ако је Вук оснивач савремене културе наше, Његош је највећи и најутицајнији проповједник њен. У подизању народне културе, стајао је напоредо са Вуком. Помагао му је својом појавом и цјелокупним радом обликујући од почетка своје дјело народним језиком. На дјелу је и показао како се може народни говор употребити у књижевности, без обзира на дијалектизме, којих се није клонио.

2.

1. Његошев и Вуков језик у основи је исти — језик простога народа и језик народног стваралаштва с извјесним разликама индивидуално условљеним и с одређеним индивидуалним творачким особеностима као незаобилазним конституентом језика у процесу језичког уобличавања књижевног дјела и приближавања текста стварним основама живота.

Основа језика народног стваралаштва им је била иста, док је основа језика простога народа у Вука шира. Првобитно — об-

је локалне: Вукова тршићко-јадарска; Његошева — његушко-подловћенска. Па ипак, прва је херцеговачка и обухвата говоре већег броја области нашег језика (херцеговачко-црногорска област, Санџак, дио Босне, дио Далмације, Лике, дјелови Србије и Војводине...) друга је локалнија, староцрногорска.

Природно је што Вукова основа постаје и основа српскохрватског књижевног језика. У њу улази, додуше, староцрногорски уносећи собом извјестан број и дијалекатских особина којих је у првим фазама конституисања нашег књижевног језика било далеко више, на шта се тада није могло ни гледати. То, уосталом, ни Вуку као кодификатору књижевног језика није сметало у борби за побједу народног језика. У почетној фази свога рада он је чак био и изричит „да сваки писац треба да пише својим дијалектом" што би одвело стварању књижевних језика... Но, овакав став је био срећом само у налету... брзо га је прећутно напустио. Тек када је побједа била на помолу, Вук се декларише захтјевом за „опћенитију" правилност језика, односно иде за језиком који треба да превлада што више језичких разноликости у простору и времену. Па ипак „попуст" је и сам користио све до коначне побједе.

Његош је, међутим, сам себи допуштао ову привилегију и по свом пјесничком инстинкту до појаве и последњег свога дјела.

2. На њихов језик утицала је иста литература — језик писаца савременика им и претходника. Угледања на језик њихов нијесу била само подсвјесна, мада су гледали на језик друкчијим очима од једних и других. Вук је против њих ступио у отворен рат, хтио је да им пречисти језик од свих ненародних елемената, од свега онога што је давало језику печат славеносрпскога, а то наравно није било ни лако ни једноставно. Па чак ни Вуку лично у сопственој књижевнојезичкој дјелатности.

3. Природа дјела Вукова и Његошева диференцира и њихов однос према употреби страних елемената у сопственом језику. Вук је био изричити противник — посебно словенизама — у прокламацијама, али не и de facto. У изузетним приликама опраштао је и другима и себи. Његош је ту либералнији. Он је позајмљивао из црквенословенског и руског језика оно што му је недостајало, али је и својим народним ријечима давао често карактер високо интелектуализованих ријечи.

4. Његош се диференцира од Вука и тиме што је Његошев језик пјеснички језик, а као пјесник се односио и према језику уопште, па и према језику литературе (лектире) којом се користио. Свакако највише се користио изворном руском литературом, као и литературом већине писаца других језика, опет на руском језику. Разумије се да су каткада језичке појаве тога језика инспирисале великог пјесника намећући се да за њима посегне.

Трагао је за језичким средствима која одговарају дубини мисли и јачини пјесничких осјећања, као и законитостима сти-

ховног ритма. И кад их није налазио у свакодневном језику свога народа, нити у језику народних пјесама или пак у Вуковој прози, узимао их је из лектире којом се користио, додуше врло ријетко из литературе језика предвуковског периода.

5. Дакле, књижевни језик великог пјесника, као уосталом и Вуков језик, у основи је нашега савременог књижевног језика утемељеног на народном језику — језику једнога дијела штокавског дијалекта и језику фолклорног коинеа.

6. У односу на Вуков језик разлика је и у томе што је дијалекатска завичајна нота у Његошеву језику доста наглашена. Па ипак Његошев језик није подесан за нашу историјску дијалектологију. Он, додуше, даје првјенство дијалекатској форми и изразу, али скоро никада нећемо наћи оно што је искључив дијалектизам одвећ усколокалног карактера.[1]

Произвољне су, према томе, и непромишљене тврдње да је, на примјер, Његош свој *Горски вијенац* писао на дијалекту, — а депласиране оне које језик *Горског вијенца* „сабијају" на усколокални цетињско-његушки говор.[2]

---

[1] Основне податке из језика П. П. Његоша користио сам из студија: Д. Вушовић, *Прилози проучавању Његошева језика*, ЈФ IX,1930, 93—196; М. Стевановић, *Неке особине Његошева језика*, ЈФ XIX, 1951—1952; *Језичка тумачења у коментарима Његошева Горског вијенца*, САНУ, Београд 1976; *О језику Горског вијенца*, САНУ, Београд 1990; *Речник Његошева језика* (М. Стевановић са сарадницима); па затим — до података сам дошао и при испитивању језика Петра I Петровића и поређењем са језиком Петра II Петровића (Б. Остојић, *Језик Петра I Петровића*, ЦАНУ, Титоград, 1976). Његошев језик интересовао ме још из студентских дана. Магистарску тезу сам писао у вези са Његошевим језиком. Објавио сам и двадесетак радова о појединим језичким карактеристикама Његошева језика. Прикупљао сам и чувао језичке податке из Његошева језика, чешће их провјеравао и увијек долазио до новијих података. При руци ми је, дакле, комплетна језичка грађа Његошева књижевног дјела.

[2] За тај дијалекат А. Младеновић у чланку „*Напомене о језику Горског вијенца*", Књига о Његошу, Горњи Милановац, 1989. 224—233) на стр. 224. каже да „још од Вукових времена, наравно, не улази у основицу српскохрватског књижевног језика" што је тежак научни промашај. У цит. чланку он заступа и тезу да је тумачење Његошевих стихова условљено „поменутом дијалекатском основицом на којој се базира језик овог Његошева дјела: (с. 225), односно да се тумачи због оних „који дијалекатски не припадају зетским говорима у Црној Гори", или како одмах додаје „оних рођених ван поменутих зетских говора."

Овај филолог заборавља да је језик Његошев специфичан не само што му је дијалекатска основа друкчија (свакако не она ни онаква како то нотира поменути аутор), него и поетска, и филозофска, и историјска, и етичка, друкчији су погледи на морал, на свијет, народност и религију... што се све одражава на језик који није тако народски једноставан, не баш прост и не најјаснији пјеснички начин изражавања... Заборавља наш филолог на богатство фразеологије Његошеве и слојевитост Његошева језика; наративност, елиптичност и пиомичност његову... Поједини стихови Његошеви одражавају специфичну сферу језика и катkада својом многозначношћу отварају могућности за различите интерпретације...

Неће се многе језичке особености присутне у црногорским говорима у том времену срести у Његошеву дјелу.[3] Њих ћемо, на примјер, наћи у језику С. М. Сарајлије — Његошева секретара. Нигдје или готово нигдје, рецимо, у Његошевим дјелима нема примјера за изговор ж л, ш л, ж н, ш н, умјесто з л, с л, з н, с н, чиме кипти Милутиновићева *Дика Црногорска*.

Нема у Његоша ни општецрногорског дијалектизма х о т е (3. л. мн. глагола х т ј е т и). Истиснут је у Његошеву дјелу општекњижевним формама.

Нема, ама баш нигдје нема, у Његошеву дјелу ни дијалекатских ликова типа г л е д а у, з и д а у, и м а у, ч е к а у, који се тако употребљавају у старијим црногорским говорима.

У ранијим својим дјелима нешто је досљеднији при употреби императивних форми без сугласника *ј* истих ових глагола док су у каснијим његовим дјелима све чешћи њихови општекњижевни облици, да би их у оним посљедњим нестало.

Иначе, мало је дијалектизама с досљедном употребом. Досљедија је, на примјер, употреба сугласника *х* у генитиву именица било које врсте (љ у д и х, ж е н а х, с е л а х) од свих осталих дијалекатских форми, иако то није особина свих ни тадашњих ни данашњих црногорских говора старијега типа.

Његош је досљедан и у употреби императивне форми в и ђ и која је као дијалектизам шире распрострањена и заједничка је особина црногорских говора уопште, а мање је досљедан при употреби дијалекатске презентске форме в и ђ у, иако је она у црногорским говорима убједљиво шира у употреби од облика в и д и м.

Упадљиво су обичнији у црногорским говорима императивни глаголи изведени наставком *а* са дужином на претходном вокалу (П р и т и с к а м е с в е н е с р е ћ н а м о р а) него у Његошеву језику, као што су иначе далеко фреквентније у истим тим говорима и глаголске форме: п о в у к о в а, д о в у к у ј е, н а д м а ш а ј у и сл.

Не треба све приписивати ни дијалекатским формама. У неким случајевима, посебно када су у питању изведени глаголи и њихови ликови, Његош се често инспирисао и традиционалним формама руског језика (С т р и ј е љ а њ е м д а с е н а д м а ш а ј у) и с т р е б љ а т и, п о д ч и њ а т.

---

[3] За поредбу Његошева језика са говорима црногорским користио сам чланке и монографије о тамошњим говорима: Р. Бошковић, *Одабрани чланци и расправе*, ЦАНУ, Титоград 1978, 23—31; М. Стевановић, *Источногорски дијалекат*, ЈФ XIII, 1933—1934, 1—118; Б. Милетић, *Црмнички говор*, СДЗб, књ. IX, 1940, 211—663; М. Пешикан, *Старогорски, средњокатунски и љешански говори*, СДЗб, књ. XV 1965; Л. Вујовић, *Мрковићки дијалекат*, СДЗб, књ. XVIII. Београд 1969, 73—400 Д. Вушовић, *Дијалекат Источне Херцеговине*, СДЗб, III, 1927, 1—70; Ј. Вуковић, *Говор Пиве и Дробњака*, ЈФ XVII, 1938—1939, 1—113; П. Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и штокавско наречје*, Нови Сад 1956. и др.

Повучен метричким разлозима, знао је Његош да избјегне и традиционалне руске форме па и да се удаљи од простога народа те да у циљу постизања хармоније стиха посегне и за формама типа: Када год сам много размишљава.

Он се од своје дијалекатске базе удаљава и при употреби старијих облика дат./лок. једн. личних замјеница, па је општецрногорске форме мене, тебе, себе, једва пропуштао у свој писани израз.

Међутим, подједнако су обичне у његову изразу дијалекатске и општекњижевне енклитичке форме дат./акуз. личних замјеница 1. и 2. лица мн. *ни и ви* (Долеће ни јато јаребица, ... Пуштите их аманет ви божи), па се, дакле, ни у овим случајевима не може говорити о његовој потпуној досљедности, као што се уосталом не може говорити о досљедности ни при употреби замјеничких енклитика не, ве, којих у *Горском вијенцу* уопште и нема. И овдје, као и у претходним случајевима, он иде према свом поетском осјећању језика поштујући, разумије се, и ритамско-хармонијске погодности, али оне нијесу једине које га опредјељују за једну или другу форму. Настоји он чешће да општејезичким формама, па и оним општецрногорским да предност над уско дијалекатским.

Заједнички генитивни облик замјенице што/чеса свих староцрногорских говора и уопште у црногорским говорима старијега типа најутемељенија је општецрногорска форма у Његошеву писаном изразу, док су од овог облика изведене заједнице (нечесов, некакав, ничесов = никакав) каткада истиснуте општекњижевним језичким формама. Не тако досљедно сретамо у Његоша и изведену замјеницу такође староцрногорског типа чесов.

И, ни у једном од поменутих случајева није, дакле, остао досљедан.

Ближи је Његошев језик општекњижевном језику, па, разумије се, новијим штокавским говорима који су му у основи, него старијим црногорским говорима и при употреби номинативних облика показних замјеница за мушки род. У *Горском вијенцу* Његош је посегнуо само једанпут за том формом (Рекао би они час умрије). Нешто је мало фреквентнији облик показних замјеница за друго лице (Гроб се његов пропа на та свијет.).

Унеколико је вјернији Његош свом дијалекатском идиому када су у питању фонетско-фонолошке промјене. Привржењији је, на примјер, дијалекатској бази при употреби компаратива на дуго *и* мјесто -ији — (сјајни, мудри), а народски карактер има и замјенички облик чи мјесто чији.

Иако је у црногорским говорима, мислимо на оне старијега типа, асимилација и контракција вокала извршена према претходном вокалу (дошла, пошла), Његош их је у свом књижевном изразу, имајући у језичком осјећању и неасимиловане фор-

ме, користио напоредо с претходним, па, овим посљедњим чак дао и предност. Оба ова лика он користи у књижевном изразу прилагођавајући их у дистрибуцији метричко-ритамским захтјевима стиха.

Када је ријеч о јотовању уснених сугласника са је од кратког јат, Његош се у потпуности дистанцира од већине црногорских и неких сусједних им говора. У Његоша је само грмјети, живјети, трпјети...

Неунифицирану множину с рефлексима меке и тврде промјене у облицима инструментала једнине, ген., дат., инстр., и лок. множ. замјеничко-придјевских ријечи има и Његош. Онако, дакле, како је то у црногорским говорима. Додуше у претежнијој су употреби у прозним текстовима ликови са -ијем, -ијех, -ијем, а њима је Вук и приписивао већу исправност у ијекавском изговору. Иначе, граматички систем Његошев укључује све облике познате или у Вукову или у језику народних умотворина.

Поетска граматика његова заслуживала би нарочиту пажњу. Поготову што је Његошев пјеснички језик друкчији него у осталих наших књижевника — јер, друкчија је и његова основа не само дијалекатска него и поетска и филозофска и историјска и етичка, друкчији су и погледи на морал, посебан поглед на свијет, народност и религију, на све оно што чини основицу спјева. Наиме — на борбу за ослобођење из ропства, за слободу која чини суштину дјела.

Синтакса књижевног језика поремећена је у Његошеву језику општепознатим дијалекатским специфичностима везаним за староцрногорске, па и црногорске говоре у већини. Ту су, прије свега, поремећаји употребе падежа мјеста и падежа правца, и то у корист падежа правца. Наиме, акузатив се јавља с предлозима *у* и *на* мјесто локатива (Надање се наше закопало у Косово у једну гробницу... У колибу ноћих Милоњића). Наиме, акузатив се јавља с предлозима *у* и *на* мјесто локатива, а и с предлозима над, под, пред и међу умјесто инструментала мада је у овом другом случају Његош много ближи књижевнојезичком узусу него говорима црногорским. Уосталом, он није досљедан црногорском дијалекатском идиому ни у претходном случају поремећености глаголске рекције. И, свакако, још више би се Његош везао за књижевнојезичку рекцију да га каткада нијесу ометали „узуси стила".

Богат инвентар, на примјер, синтаксичке употребе глаголских облика, као најоперативнијих у систему, даје Његошу могућност као и у црногорским говорима за широко мисаоно нијансирање, што се не противи ни данашњем општекњижевном узусу. А, у сагласности са њим је елиптичност и гномичност Његошева језика и језика његова завичаја, фразеологија и слојевитост тога језика.

4.

Два су различита књижевнојезичка нивоа видљива, на примјер, у *Горском вијенцу*. Један је ниво — језик већине личности, други игумана Стефана и владике Данила, а оба нивоа су присутна у цјелокупном Његошеву дјелу. У функционисању је, с једне стране, народни говор црногорски, врло слојевит, пун стилских фолклорних одлика са богатом фразеологијом; с друге стране — савремени књижевни језик с примјесима црквеног језика.

И једном и другом нивоу у свом умјетничком остварењу Његош је дао животну снагу, живио је, осјећао и мислио тим језиком, што је уосталом први и неизоставан услов правог књижевног језика. Прелива га он изванредним бојама, остварује у безброј слика и метафора.

Поред општејезичке и дијалекатске компоненте, реализује се и поетска која се преплиће са општекњижевном и дијалекатском компонентом.

Њиховим комбиновањем и узимањем кад затреба по којег русизма, односно словенизма, Његош је уздигао своје домаће наречје давши му овлашно обиљежје општекњижевног српскохрватског.

За побједу Вукових начела такви су књижевници били врло погодни. Јер, за крајњу побједу књижевног језика — нијесу довољни само граматички трактати и генијалност Вукова, нити његови историјски, етнографски и археолошки чланци, ни рјечници ни даровити преводи религиозних текстова, па чак ни народне пјесме и приповиједетке — били су неопходни и даровити књижевници који ће са лакоћом и умјешношћу показати како се на основици народног језика могу стварати права, а катkада и ненадмашна књижевна дјела.

Његош је ту био на мјесту и у времену. И, врло је значајно што му је судбина предодредила да своје језичке вриједности и богатство свог израза реализује при првој појави народног језика у нашој књижевности и култури. Иако манифестоване прије сто педесет година, оне ни данас нијесу превазиђене, као уосталом ни књижевно дјело на њима створено.

За разлику од понекад вербалног опредјељења за Вукову норму на другим странама, Његош у пракси остварује на најбољи могући начин управо оно што је била Вукова визија; знатно је упростио Вукове идеје — задржао се на ономе што је просто и убједљиво за сваkога — чист, прави, непосредни народни језик. То је и учинило да Вук побиједи. Учинио је да Вук побиједи и онда га је нестало са поља наше књижевности и културе. Али — побједа је остала а с њом и Његошево дјело као један од најбољих и најуспјешнијих примјера остварења Вукова модела књижевног језика.

Бранислав Остойич

ОДИН ВЗГЛЯД НА ЯЗЫК П. ПЕТРОВИЧА НЕГОША И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА РЕФОРМУ ВУКА КАРАДЖИЧА

Резюме

В настоящей работе автор рассматривает соотношение языка В. Караджича и П. П. Негоша. Их язык, считает автор, в своей основе один и тот же — язык простого народа, язык народного творчества, с некоторыми индивидуально обусловленными различиями и определенными собственными творческими особенностями. П. П. Негош отличается от Вука Караджича также и тем, что язык Негоша является поэтическим, и поэтому, будучи поэтом, так и относился к языку. Признаки диалекта родного края у Негоша немного подчеркнуты, хотя у него никогда не найдется то, что является исключительно диалектизмом слишком узко-локального характера. С общеязыковым и диалектным компонентами сочетается и поэтический компонент. Их сочетанием и использованием, по мере надобности, какого-нибудь русизма или славянизма, Негош поднял свое наречие на более высокий уровень, придав ему в определенной степени характер общелитературного сербскохорватского языка.

На практике П. П. Негош, как можно лучше, осуществляет то, что было идеей Вука Караджича; он значительно сделал более простыми идеи Вука и наряду с ним остался одним из создателей нашего литературного языка.